

EL PATRIMONI
DE LA INDÚSTRIA
ALIMENTÀRIA.
PASSAT, PRESENT
I FUTUR

X JORNADES
D'ARQUEOLOGIA
INDUSTRIAL
DE CATALUNYA

VIC
1-3.12.2016

Les tines enmig de les vinyes de les Valls del Montcau. L'elaboració del vi al peu de la vinya

---

María del Agua Cortés Elía

Doctora en Arqueologia. UAB. Tècnica de patrimoni cultural
Diputació de Barcelona

Introducció

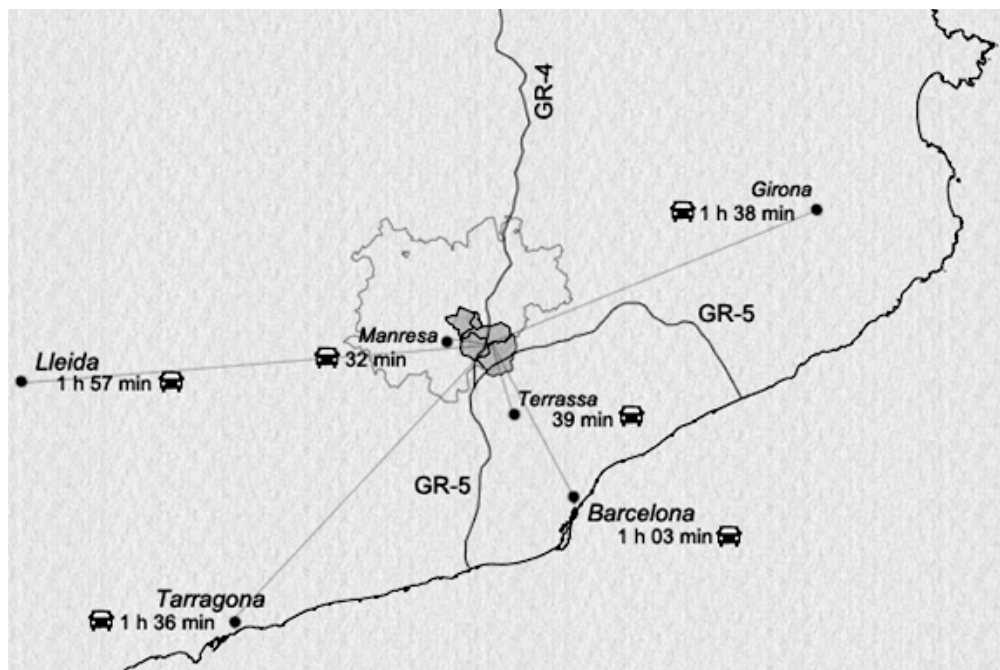
El territori del Bages està organitzat a l'entorn d'un pla central d'entre 200 i 300 m d'altitud tancat per un conjunt de serralades. Concretament, la serralada de Sant Llorenç del Munt forma un territori muntanyós que domina les anomenades Valls del Montcau, un espai excepcional i singular en el qual una geografia difícil es barreja amb els testimonis d'una intensa activitat humana. Es tracta d'un territori emmarcat en el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, que comparteix espai amb els municipis de Talamanca, Mura, el Pont de Vilomara i Rocafort, Navarcles i Sant Fruitós de Bages. Els tres primers municipis centren el treball que presentem, ja que destaquen per concentrar un important nombre de tines enmig de les vinyes.

La importància del cultiu de la vinya es fa evident tant en cases i masos com en les construccions de pedra seca (barraques de vinya i marges) i, fonamentalment, en la presència de tines a totes les cases i també enmig de les vinyes. La tradició vitivinícola al Bages ha marcat les diferents etapes històriques així com l'evolució dels municipis de la zona, tal i com s'observa a la documentació que fa referència al cultiu de vinyes des del segle XI, mantenint-se fins al segle XIX¹. Al segle XIV són moltes les referències de *tines* i *foladors*²

---

1. Per exemple, al terme de Mura, trobem un document de l'any 1024 que esmenta la donació de cases i vinyes a Nèspola, fet per Guifré Amat, al monestir de Sant Llorenç (Spèculo de Sant Llorenç, Arxiu de l'Abadia de Montserrat).

2. En aquesta època el raïm era aixafat en un recipient més petit que es coneixia amb el nom de *folador* i el most s'abocava després al cup o tina, recipients que normalment eren de fusta però a vegades eren excavats a la roca.

Situació de les Valls del Montcau

al costat de les botes a quasi totes les cases i cellers de la zona, i la tina apareix per primera vegada en documents a la zona del Bages durant el segle XIV³.

A partir dels segles XVI i XVII comencen a generalitzar-se les tines excavades a la roca amb dos recipients: un per aixafar el raïm i un altre per abocar-hi el most i la brisa perquè fermentés; però finalment es va acabar construint un tipus de tina que podia fer la mateixa funció en un únic recipient afegint-hi el *brescat*, una graella de posts de fusta recolzades a la boca que permetien aixafar el fruit i contenir el líquid extret al cup inferior.

Cronològicament les tines excavades a la roca daten de l'edat mitjana (Riu, 1989), mentre que les folrades amb cairons envernissats es van fer a partir del segle XVII (Ballbé, 1993). A partir d'aquest segle el recipient fonamental per a l'elaboració del vi fou la tina de forma circular o quadrada, construïda amb pedra en sec i morter de calç, amb l'interior impermeabilitzat amb cairons o rajoles envernissades de color vermellós. L'apogeu

---

3. Ferrer i Alòs, Llorenç (2005), pàg. 15.

de la vinya al segle XVIII obliga a construir més tines a l'exterior de les cases, probablement utilitzades per parcers, mentre que les interiors de les cases eren dels propietaris. Aquesta important expansió es va impulsar quan la fil·loxera afectà les vinyes franceses el 1863 i la demanda de vins catalans augmentà. Però a partir de 1892 aproximadament, la fil·loxera començà a afectar la nostra zona i produí la destrucció de la vinya; tot i que es plantaren algunes vinyes amb peu americà, el qual va mantenir el conreu de la vinya fins a la industrialització, no tornaria a ser mai més un conreu important, i les feixes es van anar abandonant progressivament.

L'expansió de la vinya durant el segle XVIII i inicis del XIX va provocar un important creixement i una ampliació de la superfície de cultiu en un territori orogràficament difícil, la qual cosa va obligar a la construcció de murs de pedra seca per formar feixes, cosa que facilità el creixement d'una pagesia rabassaire al voltant dels grans masos de la zona: el Farell, la Mata, Matarrodona, les Generes, entre d'altres. Entre 1860 i 1922 el Bages era la comarca de Catalunya que tenia més hectàrees plantades de vinya i la que més hectolitres de vi produïa; concretament el 1890 hi havia al Bages 27.714 hectàrees plantades de vinya (Ferrer, 1987).

L'explotació es feia de forma directa pels masos contractant jornalers, o amb el sistema de rabassa morta, que va ser el més freqüent a Talamanca, Mura i Rocafort per plantar vinyes, així la terra no es partia i el contracte es podia convertir en indefinit. La distància entre els habitatges dels parcers i els camps de vinyes va provocar la construcció de barraques de pedra seca per guardar eines o guarir-se. El transport es feia a bast per camins de mal passar i la dificultat de transport de la verema va originar la construcció de tines al costat de les vinyes, així la fermentació del vi es produïa al camp i es transportava posteriorment el líquid al celler. D'aquesta manera la verema arribava a la tina de forma homogènia i estalviaven un cost més elevat del transport de la matèria primera.

En alguns contractes de rabassa morta ja s'especificava aquesta opció, com per exemple el del 1770 d'una peça de terra a prop del pont de la Tatgera, a la carretera de Talamanca, en què s'afegí una clàusula que indica aquesta opció: "*Dono llicència al mateix adquirent, de fer y edificar una tina en la mateixa terra, al casalot on s'encontra en ella, a fi de que per ser tan lluny no li costi tant los ports del vi, com li costaria lo port dels rahims*"⁴. Aquesta condició es generalitzà en aquest territori i trobem diferents exemples als contractes que ho confirmen.

---

4. Ferrer i Alòs, Llorenç (2005)

Les tines: un patrimoni singular

Per tant, la construcció de tines enmig de les vinyes va ser la solució dels pagesos als problemes de transport de la verema i a la necessitat d'una fermentació homogènia que es va donar a la zona a finals del XVIII i durant el segle XIX, fins al punt que es convertí en un tret característic de les Valls del Montcau i d'altres zones del Bages i que ha esdevingut, juntament amb les barraques i marges de pedra seca, un dels signes d'identitat que ens recorda el tradicional aprofitament de la vinya.

La majoria de les tines es troben agrupades o properes entre elles. Estructuralment solen ser de forma cilíndrica, tot i que n'hi ha alguna de cúbica. Estan construïdes amb pedra i morter de calç i revestides interiorment amb rajoles o cairons de ceràmica envernissada de color vermellós de 40 x 40 cm. que són lleugerament corbats en les tines cilíndriques. La capacitat mitjana aproximada és d'unes 87 càrregues de vi (10.500 litres). Generalment les tines es feien en llocs amb desnivell per tal que a la part inferior es pogués obrir la boixa (pedra amb un forat que travessava el mur i per la qual s'extreia el vi que després es guardava en botes); o bé es construïa una estructura elevada que permetés obtenir alçada suficient per abocar el most per la part superior amb comoditat i recollir el vi pel nivell inferior. La pedra dels murs de la part inferior es lligava amb morter de calç, però la superior generalment era de pedra seca, a vegades unida amb fang i amb morter a les obertures. Les cobertes són de cúpula construïda per l'aproximació de filades de lloses de pedra, consolidada exteriorment amb una capa de terra i pedruscall.

La verema es traslladava en portadores fins a la part superior de la tina i a través d'una porta s'abocava el contingut sobre el brescat, on una persona o més d'una aixafaven el raïm trepitjant amb els peus. El suc que en sortia, el most, s'escolava a través del brescat i es dipositava al fons de la tina; quan es considerava prou aixafat, el que quedava del raïm, la brisa, es podia tirar dins la tina. Un cop acabada la verema, el most, amb brisa o sense, fermentava dins la tina i al cap d'uns dies es convertia en vi, i finalment s'extreia a través de la boixa. Generalment totes les tines tenen al costat una barraca per guardar eines i botes, on dona la boixa; així com premses de gàbia, de les quals es conserven algunes bases de pedra i algun fragment de biga.

Normalment les tines les trobem en grups de quatre, cinc o fins i tot vuit o nou, i properes entre elles, ja que d'aquesta manera eren menys vulnerables. És probable que diversos parcers s'ajuntessin per construir tines al mig del camp i que cadascun en fes servir una, opció que resolvia els problemes de tràgic del producte, i que alhora permetia de compartir alguns elements, com la premsa.

La datació d'aquests conjunts oscil·la entre inicis del segle XVIII i el segle XX, ja que

trobem algunes construccions datades els anys 1828, 1875 i 1911. L'abandó de les tines després de la fil·loxera de l'any 1892 provocà el desús i abandonament progressiu d'aquestes estructures, que actualment han restat com un element patrimonial de gran interès.

Tot i que les característiques generals són les mateixes, podem diferenciar tipus de conjunts tenint en compte l'estructura de les tines i la relació entre elles, així com la ubicació. Trobem agrupacions de tines de planta circular amb barraques annexes a cada tina disposades de forma longitudinal (per exemple Tines del Tosques, del Ricardo, Escudelleta, Casa de les Tines, entre d'altres), d'altres de disposades configurant un conjunt tancat al voltant o al costat d'una edificació principal (Tines de les Solanes, Juan Arnau i fill, Rata-pinyades, Mal Pas, Ermitanets, Cal Víctor, etc.), també tenim un exemple d'un conjunt de tines ubicat dins una balma obrada (Tines de les Balmes Roges), així com tines aïllades, algunes amb barraca i altres sense (Tina Solitària, Transformada, Llobregat Tres Salts, Oliva, Camí de les Generes I, Solitària del Boines, Can Pruners, etc.).

Quant a l'estructura de la tina, dels 52 conjunts que s'han documentat amb un total de 129 cups de tina, n'hi ha 114 amb el cup circular i 15 amb el cup quadrangular. Exteriorment la majoria de les tines de cup circulars també s'ubiquen en una estructura circular, excepte nou que tenen cup circular però exteriorment són quadrangulars.

La major part d'aquestes tines estan acompanyades d'una barraca o bé d'una edificació auxiliar que a vegades comparteixen diferents tines, amb un total de 66 barraques i 14 edificacions auxiliars. L'estructura general de les barraques és de planta circular o ovalada, amb les mateixes característiques constructives que les tines, entre les que destaquen les cobertes de lloses per aproximació de filades, tot i que trobem algun exemple cobert amb volta i tres casos puntuals amb coberta de teula sobre bigues de fusta. La funció de les barraques era donar cobertura a la caixa i guardar eines. En algun cas també trobem la premsa. Quant a les edificacions auxiliars es tracta de coberts adjacents que a vegades comparteixen diverses tines, i que són de dimensions més grans que les barraques; en algun cas s'utilitzaven com a habitatge provisional i tenim dos exemples en què tenien dos pisos, i altres dos amb presència de llar de foc o forn.

Destaca la presència de bases de premsa de gàbia de pedra, generalment al costat de conjunts de diverses tines, les quals han restat com a testimonis de l'activitat.

La ubicació de les tines al territori no respon a una organització concreta del territori conreable, i tampoc a una lògica en relació amb el relleu o amb les comunicacions, ja que tenim exemples propers a vies de comunicació però d'altres a llocs d'accés difícil. Trobem tines al costat de cursos d'aigua (riu Llobregat, riera de Mura) i per tant en zones

Premsa

Tines del Tosques

fàcilment accessibles, però també en zones elevades i de difícil accés pel fet de trobar-se en llocs amb pendent i separades dels camins. Trobem tres zones de concentració de tines, la primera al llarg de la riera de Mura i el desguàs al Llobregat, que vertebrava un territori que comprèn els municipis de Talamanca i el Pont de Vilomara, tant l'espai de vall al costat de la riera com als vessants propers. La segona zona la trobem al llarg del camí que porta al mas el Flequer i que segueix el torrent del Flequer. La tercera zona, delimitada pel sud pel torrent de Santa Creu i per la serra del Puig Gili pel nord, és una zona en què es troben les valls dels torrents i les zones de vessants de les serres de Puig Gili, Ermitanets i el Farell, en un territori de desnivells acusats i on trobem tines tan aviat a prop dels cursos d'aigua, com les trobem als vessants de la muntanya, com a la carena.

Tasques que s'estan desenvolupant des de l'Oficina de Patrimoni Cultural

El patrimoni format pel conjunt de tines enmig de les vinyes al Bages destaca pel seu interès històric, cultural, etnològic i social. Es tracta d'un patrimoni singular vinculat a una zona paisatgística específica i caracteritzat històricament per l'explotació de la vinya. En trobem construccions úniques que no tenen paral·lels a d'altres zones i que, per tant, són un patrimoni excepcional.

L'entorn natural on es troben les tines del territori de les Valls del Montcau gaudeix del nivell de protecció del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (aprovat el 24 de juliol de 1972. BOE núm. 87 d'11 d'abril de 1973), i algunes de les tines tenen nivell de protecció com a Bé Cultural d'Interès Local, que va ser promogut pels mateixos ajuntaments de Mura, Talamanca i Pont de Vilomara i Rocafort i aprovat pel Consell Comarcal del Bages l'any 2006.

Des de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona es participa en l'elaboració d'un projecte que té per objectiu la promoció de tot el territori, i que es fa conjuntament amb els ajuntaments, el Servei de Parcs Naturals i el de Turisme de la Diputació de Barcelona. A tal fi, des de l'OPC s'ha portat a terme un inventari actualitzat de les tines com a document bàsic per conèixer les característiques de cada conjunt, així com un altre inventari d'elements patrimonials relacionats amb les tines i el cultiu de la vinya i la producció de vi (barraques, recipients contenidors, premses, camins, marges, etc.).

L'inventari de tines havia de proporcionar informació sobre els diferents elements immobles d'aquesta tipologia que trobem en aquest territori, al mateix temps que havia de servir per actualitzar la informació fruit de treballs anteriors. S'han elaborat fitxes d'un total de 52 grups de tines, la qual cosa ha suposat un increment de 14 nous conjunts de tines respecte a l'inventari anterior que va realitzar el desaparegut Consorci de les Valls del Montcau l'any 2003⁵ i que es va publicar l'any 2005⁶.

També s'està col·laborant amb els tres ajuntaments en la redacció de l'expedient que ha de servir per a la declaració de 13 conjunts de tines com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) en la categoria de Zona d'Interès Etnològic. Concretament, els conjunts de tines del Bleda, Tosques, Escudelleta, Ricardo, tres tines al camí del Flequer, les Balmes Roges, Docte, Juan Arnau, les Solanes, la Casa de les Tines, Tres Salts, Pla de les Generes i camí de les Generes. En el moment de presentació d'aquesta comunicació aquests conjunts ja estaran incoats.

Pel que fa als nivells de protecció actual hi ha 29 conjunts que es troben dins els límits del Parc Natural mentre que 23 es troben fora. Dels elements que es troben dins els límits del Parc Natural hi ha 12 conjunts que no estan inclosos al catàleg de patrimoni del Parc mentre que 17 conjunts sí que en formen part⁷. Els conjunts que gaudeixen de protecció com a BCIL són 35, 16 conjunts dins el terme del Parc i 19 fora. Hi ha un total de 17 conjunts que no gaudeixen de nivell de protecció legal, tot i que alguns es troben dins els límits del Parc Natural.

---

5. VR Consultoria i Assessoria en Serveis, S.L. (2003). Inventari "Les tines enmig de les vinyes a les Valls del Montcau". El Consorci per a la Promoció Turística de les Valls del Montcau era una entitat local que es va constituir el 3 de novembre de 1999 com a iniciativa del municipis de Sant Fruitós de Bages, Navarcles, Pont de Vilomara i Rocafort, Talamanca i Mura, tots ells amb part del territori dins el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Es va dissoldre el 2012.

6. "Tines a les Valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac", Consorci de les Valls del Montcau. Ed. Farell. 2005.

7. "Pla especial de protecció del patrimoni i catàleg", dins la Modificació del pla especial de protecció del medi físic i del paisatge de l'espai natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, aprovat per la Diputació de Barcelona el 19/06/1998 (DOGC 5016 de 26/11/2007).

Dins el terme del Parc		Fora del terme del Parc
Al llistat del Pla especial de protecció del patrimoni i catàleg (19/06/1998)		
3- Escudelleta. BCIL	19- Boines. BCIL	1- Bleda. BCIL
4- Ricardo. BCIL	21- La Pedrera. BCIL	2- Tosques. BCIL
5- Flequer I, II i III. BCIL	25- Manyetes. BCIL	8- Juan Arnau. BCIL
6- Balmes Roges. BCIL	38- Enric	9- Les Solanes. BCIL
7- Doct. BCIL	39- Solitària Boines	10- Casa de les Tines. BCIL
14- Lluca. BCIL	40- Font del Regal	11- Tres Salts. BCIL
15- Ratapinyades. BCIL	45- Entre dues Valls	12- Pla de les Generes. BCIL
16- Olla. BCIL	46- Font de la Rovira	13- Camí de les Generes II. BCIL
17- Companyó. BCIL	47- Racó del Companyó	36- Camí de les Generes I. BCIL
18- Camí del Companyó. BCIL	48- Riera de Matarrodona	26- Solitària. BCIL
20- Can Padre. BCIL	49- Ginestes	27- Transformada. BCIL
22- Oliva. BCIL	50- Dels Còdols	28- Resclosa Ventaiol. BCIL
23- Camí de Vallhonestà		29- Solei de les Generes. BCIL
24- Martinet. BCIL		30- Camí Sant Esteve. BCIL
43- Mal Pas		31- Baga Cucoles. BCIL
44- Ermitanets		32- Masia Sant Esteve. BCIL
52- Cal Víctor		33- Camí Ventaiol. BCIL
		34- Ventaiol. BCIL
		35- Ca n'Escaiola. BCIL
		37- Arbocet
		41- Rubiralta
		42- Gravera Rubiralta
		51- Mas Pruners

Esquema dels nivells de protecció vigents. Octubre de 2016. (OPC Diputació de Barcelona)

Conclusió

Tot i el conjunt d'actuacions que s'estan duent a terme i de la laboriosa tasca de rehabilitació que s'ha portat a terme des del Parc Natural, encara trobem moltes tines en mal estat de conservació i en les quals caldria fer alguna intervenció d'urgència per evitar-ne la desaparició. Del total de 52 conjunts, un 31% (17 elements) es troben en bon estat; concretament es va intervenir en 10 conjunts per retornar-les a la seva estructura original. Destaca la quantitat d'elements que es troben en mal estat de conservació, un 54% (29 conjunts), o en estat regular, un 15% (8 conjunts). En aquest sentit, caldria avaluar les possibles intervencions de consolidació en els conjunts que puguin ser més vulnerables.

D'altra banda, la difusió que es fa de les tines del camí del Flequer des del Parc Natural ha col·laborat al coneixement d'aquest fenomen singular per part del públic, però una actuació de conjunt avalaria l'interès general d'aquest territori. Aquest és el principal objectiu amb què s'està treballant els darrers mesos i que es veurà reforçat amb diferents propostes de futur que ens ajudaran a situar els elements de la producció de vi d'aquesta zona del Bages en el lloc d'interès que els correspon.

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. (2002). Dossier: "La preservació del patrimoni de pedra seca als Països Catalans". *Dovella*, nº 78, Manresa, p. 5-65.
- AA.VV. (2005) *Tines a les Valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Consorci de les Valls del Montcau. Ed Farell.
- BALLBÉ, M. (1993). *Les tines del mig de les vinyes a la comarca del Bages*. Col. "Quaderns", núm. 6. Centre d'Estudis del Bages. Manresa.
- DAURA, A., GALOBART, J., PIÑERO, J. (1995). *L'arqueologia al Bages*. 1995. Centre d'Estudis del Bages.
- FERRANDO I ROIG, A. (1983). *El Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac. Història i arqueologia vistes per un excursionista*. Unió Excursionista de Sabadell.
- FERRER, LI.; ALVAREZ, C. Et alii. (1992). *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central*. Centre d'Estudis del Bages. Manresa. Col. Monogràfics nº 9.
- FERRER, Llorenç (1998). *La vinya al Bages. Mil anys d'elaboració de vi*. Centre d'Estudis del Bages, Manresa.
- FERRER, Llorenç (1992). *Vinya, fil·loxera, propietat i demografia de la Catalunya Central*. Centre d'Estudis del Bages, Manresa.
- FERRER, Llorenç (2005). "Entendre les tines enmig de les vinyes". A *Tines a les Valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Consorci de les Valls del Montcau. Col. Llibres de la Muntanya, 11. Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet.
- Inventari de Patrimoni Immoble de la Generalitat de Catalunya (eGIPCI).
- Mapa de Patrimoni Cultural de Mura. 2007. Oficina de Patrimoni Cultural, Diputació de Barcelona i Ajuntament de Mura.
- Mapa de Patrimoni Cultural de Talamanca. 2009. Oficina de Patrimoni Cultural, Diputació de Barcelona i Ajuntament de Talamanca.
- RIU, M. (1989) *L'arqueologia medieval a Catalunya*. Els Llibres de la Frontera, 28. Barcelona.
- VIOLANT i SIMORRA, R. (1954). *Las barracas de viña de pared en seco del Pla de Bages*. Estudios geográficos.
- VR Consultoria i Assessoria en Serveis, S.L. (2003). *Les tines enmig de les vinyes a les Valls del Montcau* (inventari). Document format per una Memòria, les fitxes en paper, plànols de les tines, plànols i rutes d'ubicació, a més d'una base de dades en accés amb les fitxes dels 39 grups de tines inventariats.
- Web Wikipedra: <http://wikipedra.catpaisatge.net/> Barraques, cabanes i orris de pedra seca. Observatori del paisatge.
- Web Bages Terra de Vins: <http://bageserradevins.cat/patrimoni>
- Blog Torcularium (Eloi Font): <http://torcularium.blogspot.com.es/>
- Blog Amagatalls de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (David Hernàndez): <http://amagatallsdesantllorenç.blogspot.com>